

ANKARA ÜNİVERSİTESİ DİL VE TARİH - COĞRAFYA FAKÜLTESİ
ARKEOLOJİ BÖLÜMÜ DERGİSİ

ANADOLU
ANATOLIA

ANKARA 2012

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Orhan BİNGÖL	İki Dünya Arasındaki "Kapı". Tümölüsle İlişkin Bir Anımsatma / Tor zum Jenseits	1-16
Orhan BİNGÖL	Polykrates'in Dipteros'undan Hermogenes'in Pseudodipteros'una / Vom Dipteros des Polykrates zum Pseudodipteros des Hermogenes	17-27
Neyir KOLANKAYA BOSTANCI	Anadolu'da Erken Prehistorik Dönem Kırmızı Aşı Boyası Kullanımı/ Early Prehistoric Period Red Ochre Usage in Anatolia	29-51
Cevdet Merih EREK	Güneybatı Asya Ekolojik Nişi İçinde Direkli Mağarası Epi-paleolitik Buluntularının Değerlendirilmesi/ Assessment of Epi-Paleolithic Findings of Direkli Cave in Southwestern Asia Ecological Niche	53-66
Nazlı ÇINARDALI KARAASLAN	Panaztepe: Geç Tunç Çağı Boncuk Üretimi İle İlgili Bir Çalışma/ A Case Study about Late Bronze Age Bead Production	67-87
Gizem KARTAL	Karain B Gözü Orta Paleolitik Yontmataş Alet Tipolojisi/ Typology of the Middle Paleolithic Knapped Stone Tool of Karain B Chamber	89-108
Bekir Sıtkı Alptekin ORANSAY	Side 2009-2011 Yılı Kazılarında Ele Geçen Doğu Sigillatası D (Kıbrıs Sigillatası) Seramikleri/ The Eastern Sigillata D (Cypriot Sigillata) Ware from Side Excavations in 2009 - 2011	109-138
Abdulkadir ÖZDEMİR	Kalkolitik Smintheon (Gülpınar)'da Dokumacılık ve Hasırcılık/ Weaving and Mat Making at Chalcolithic Smintheon (Gülpınar)	139-153
	Kazı ve Yüzey Araştırması Raporları / Excavation and Survey Reports	
Mustafa GÜLER Bahattin ÇELİK Gül GÜLER	Viranşehir İlçesinden Yeni Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşimleri/ New Pre-Pottery Neolithic Settlements from Viranşehir District	157-180
	Kitap Kritiği / Book Reviews	
Fikret YEGÜL	C. J. Ratté, "Lydian Architecture: Ashlar Masonry Structures at Sardis", Archaeological Exploration of Sardis, Report 5, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2011.	183-189
	Çeviri Makaleler / Translated Articles	
Özay ÖNAL	H. Turnbull, "The Origin of the Long-Necked Lute", The Galphin Society Journal 25, 1972, 58-66.	193-201
Anadolu / Anatolia	Yayın İlkeleri / The Principles	203-206

KALKOLİTİK SMINTHEION (GÜLPINAR)'DA DOKUMACILIK VE HASIRCILIK

Abdulkadir Özdemir*

Anahtar Kelimeler: Batı Anadolu • Kalkolitik Dönem • Smintheion Kazıları • Çanak-Çömlek • Dokumacılık • Hasırcılık

Özet: Bu makalenin amacı, Troas Bölgesi'ndeki antik Apollon Smintheus (Smintheion) Tapınağı'nda yer alan prehistorik yerleşim yerindeki dokumacılık ve hasırcılık ile temsil edilen arkeolojik kanıtları irdelemektir. Yürütülen arkeolojik kazılarda MÖ 5000'lere tarihlenen prehistorik yerleşimin seramik kaide-lerinde negatif yün dokuma ve hasır izlerini taşıyan toplam 960 parça bulunmuştur. Smintheion yerleşiminde Kalkolitik yerleşimciler tarafından kullanılan seramiklerin kaideleri altında yer alan negatif izlerin incelenmesiyle, dokumacılık ve hasırcılıkta hangi tür tekniklerin kabul edildiği ve dokunmuş kumaş ve hasır izlerinin nasıl oluştuğunu anlamak mümkündür. Smintheion'da ele geçen 960 kaide parçası üzerinde yer alan bu negatif izlerin değerlendirilmesi; basit örgü tekniğinde "bir alttan-bir üstten" geçmeli yün dokuma tercih edildiğini, dimi örgü "iki alttan-iki üstten" ve sarma örgü tekniklerinde genellikle tahıl sapı ve hasır otu kullanılarak üretildiğini ve en yaygın iki hasırcılık yöntemleri arasında olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak, seramik kaideleri altındaki negatif izler üzerinde yapılan analizler sonucunda, seramik yapım aşamasında ağaç yapraklarının da kullanıldığı anlaşılmıştır. Smintheion'da, seramiklerin kaideleri altında yer alan negatif izlerden yün dokuma ve hasırın varlığını açıklayan bu iki önemli konu yeni veriler ışığında incelenmiştir. Arkeolojik kanıtların değerlendirilmesi, yün dokuma kumaş, sarmal hasır ve örme hasır parçalarının, çömlekçi ustaları tarafından ilkel bir çark olarak kullanıldığını göstermektedir.

WEAVING AND MAT MAKING AT CHALCOLITHIC SMINTHEION (GÜLPINAR)

Keywords: Western Anatolia • Chalcolithic Period • Smintheion Excavations • Pottery • Weaving • Mat Making

Abstract: This essay aims to examine the archaeological evidence representing weaving and mat making at the prehistoric settlement located in the ancient Sanctuary of Apollo Smintheus (Smintheion) in the Troad. Archaeological excavations conducted at the prehistoric settlement dating circa 5000 cal. BC yielded total 960 pieces of pot bases bearing negative imprints of woolen textiles and mats. It is possible to determine to a certain extent what sort of techniques of weaving and mat making techniques were adopted and how these products were used by the Chalcolithic settlers and potters of the site of Smintheion by examining these negative imprints of woven cloths and mats on the bases of pots. Evaluation of these negative imprints on 960 pot bases at Smintheion indicate that simple plaiting ("one under-one above") was the method preferred in weaving treads made of wool, while twill plaiting ("two under-two above") and coiling commonly employing wheat stalk and reed were the two most common matting methods adopted at the site. In addition, analysis of negative imprints on pot bases also confirms the use of tree leaves in the steps of pot making. Those two major explaining the presence of negative impressions of woven cloths and mats on pot bases have been examined in light of the new data from Smintheion. Evaluation of archaeological evidence implies that pieces of woven cloth and plaited and coiled mats were often used as a form of primitive turntable by the potters of the site.

* Abdulkadir Özdemir (MA), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Araştırma Görevlisi, ÇANAKKALE, e-posta: akadir23@gmail.com

1. Giriş¹

Anadolu arkeolojisinde Neolitik ve Kalkolitik dönemlerde dokumacılık ve hasırcılık gibi faaliyetlere yönelik arkeolojik veriler oldukça sınırlıdır. Anadolu'da Neolitik dönemin erken evrelerinden itibaren Çayönü, Çatalhöyük, Ulucak, Domuztepe ve Aşağı Pınar gibi yerleşimlerde ele geçen seramik kaidelerinde dokuma ve hasır negatif izlerine rastlanıldığı gibi gerçek yün veya ketenden dokunmuş dokuma kalıntıları da ele geçmiştir². Bu dönemde hasır ve dokuma izleri Anadolu'da ayrıca *phytolit* izlerinde bazen de kil veya kerpiç üzerindeki negatif izlerden de tespit edilebilmektedir³. Kalkolitik dönemde ise Hacılar, Beşik-Sivritepe ve Alacalıgöl yerleşimlerinde de seramik kaideleri üzerinde negatif hasır izlerine rastlanılmıştır⁴. Bu konuda arkeolojik verilerin sınırlı olması hiç şüphesiz dokuma ve hasır gibi organik maddelerden yapılmış nesnelerin genellikle günümüze ulaşmamasıyla ilgilidir. Bu bakımdan seramik kaidele-ri üzerinde gözlenen dokuma veya hasır negatif izleri dolaylı veri kaynağı olarak değerlendirilebilir. Örneğin dokuma, hasır ve sepet gibi ürünlerin prehistorik yaşam içinde ne tür işlevlere sahip olduğu aydınlatılabildiği gibi, teknolojik açıdan yün, keten, tahıl sapı ve hasırotu gibi hammaddelerden

nasıl iki boyutlu düz dokuma ve hasır gibi nesnelerin üretildiği konusunda bilgiler edinilebilir.

19. yüzyılın sonlarından beri çanak çömlekler kaidelerinde gözlemlenen yün dokuma, hasır veya sepete ait negatif izleri ile ilgili yapılan arkeolojik çalışmalar genelde iki farklı teoriyi benimserler⁵. Bu iki teoriden en yaygın olanına göre üretim aşamasında seramikler henüz yaşken yani şekillendirildikten hemen sonra fırınlama öncesi gölgede kurumak üzere yün, keten dokuma, hasır örgü, sepet örgü altlık üzerinde kurumaya bırakılmıştır. Bu süreçte ise seramikler üzerine, altlıkların negatif izleri geçmiştir. Bu teoriyi savunanlar seramiklerin bazen üzerine kurutulmaya bıraktıkları dokuma veya hasırlar ile birlikte fırına verildiğini de ileri sürer. İkinci ama pek yaygın olmayan ve daha çok etnografik verilere dayandırılan teori ise, seramiklerin yün dokuma veya hasırotu veya tahıl sapından örülmüş bir hasır üzerinde çanak çömleklerin yapıldığını kabul eder. Söz konusu ikinci teoriyi kabul edenler bu teknikte özellikle tahıl sapı veya hasırotundan oluşturulan örgünün bir tür ilkel çömlekçi çarkı olarak algılanabileceğini kabul eder⁶. Yapılan etnografik analoji ve deneysel arkeolojik çalışmalar tahıl sapı veya hasırotundan oluşturulan örgünün bir tür ilkel çömlekçi çarkı olarak kullanılma ihtimalinin yüksek olduğu konusunda veriler sunmuştur⁷.

Kuzeybatı Anadolu'da antik Smintheion (Apollon Smintheus Kutsal Alanı) kazılarında ortaya çıkarılan MÖ 5200-4800

¹ Bu çalışmaya konu olan arkeolojik malzemeyi çalışmama ve yayınlamama izin veren ve bana Smintheion (Gülpınar) kazıları ekip üyesi olma şansı veren saygıdeğer hocam Prof. Dr. Coşkun Özgünel'e, ayrıca Smintheion Kalkolitik yerleşiminde birlikte çalışma fırsatı sunan, maddi ve manevi yardımlarını hiçbir zaman eksik etmeyen değerli hocam Prof. Dr. Turan Takaoğlu'na teşekkürlerimi sunarım.

² Ryder 1965; Mellaart 1967, 205; Carter ve diğ. 2003; Özdoğan 2007, 412, res. 424-425; Erim – Özdoğan 2007, res. 72 ve 79; Çilingiroğlu –Çilingiroğlu 2007, res. 358; Wendrich 2007, 232.

³ Wendrich 2006.

⁴ Mellaart 197, res. 189; Aslan 1997, res. 30; Gabriel 2006, res. 2.

⁵ Myres 1897, 179; Bosanquet 1896-97; Tsountas 1898, 182-84; Crowfoot 1934; Crowfoot 1938; Crowfoot 1954; Johnston 1974; Carrington-Smith 1977, 121; Labriola 2008, 310.

⁶ Carrington-Smith 1977, 121.

⁷ Nicholson 1929; Culwick 1935; Özdemir 2007.

yılları arası iskân edilen Kalkolitik yerleşimde dokumacılık ve hasırcılık konusunda yeni veriler elde edilmiştir. Smintheion Kalkolitik yerleşiminde yapılan kazılarda ele geçen ve tamamı 960 civarı olan seramik kaidelerinin neredeyse tamamında özellikle hasır örgü negatif izleri belirlenmesi bu konuda daha önce yapılmış değerli çalışmalara katkı sunmaktadır. Bu bakımdan bu çalışmada Smintheion Kalkolitik yerleşimi kazılarında ele geçen seramik kaideleri üzerindeki yün dokuma ve hasır izleri teknolojik ve fonksiyonel olarak incelemek amaçlanmaktadır.

2. Smintheion Kalkolitik Yerleşimi

Kuzeybatı Anadolu'da Biga Yarımadası'nın (antik Troas) güney-batı köşesinde Gülpınar kasabasında yer alan antik Smintheion (Apollon Smintheus Kutsal Alanı) kazıları son yıllarda ilgi çekici bir prehistorik yerleşimin varlığını ortaya koymuştur (Harita 1, Res. 1). 1980 yılından beri Prof. Dr. Coşkun Özgünel başkanlığında kazıları sürdürülen Smintheion, Hellenistik döneme ait Apollon Smintheus ("Farelerin Efendisi") tapınağı ve bu tapınağa ait ozan Homeros'un *İlyada* destanının ana temasını oluşturan Troya Savaşlarını konu alan friz ve kabartmaları ile ün yapmıştır⁸. Smintheion'da prehistorik bir yerleşimin varlığı sondaj verilerine dayanarak ilk kez Jürgen Seeher (1987) tarafından duyurulmuş ve bu alanda daha sonra Turan Takaoğlu tarafından kazılar gerçekleştirilerek bir ön rapor yayınlanmıştır⁹. Karbon 14 tarihlemelere göre yaklaşık olarak MÖ 5200 ve 4800 arası bir dönemde iskân edildiği anlaşılan Smintheion Kalkolitik yerleşimi, kaba hat-

larıyla batı Anadolu kronolojisinde problemli Orta Kalkolitik dönem ile ilişkilendirilebilir. Batı Anadolu'da bu döneme ait yerleşimler genellikle yüzey üzerinde höyük gibi kolay tespit edilemediği için ancak rastlantı sonucu tespit edilmektedirler. Smintheion prehistorik kazı buluntularını ilk inceleyen Jürgen Seeher yaptığı değerlendirmeler sonucunda bu bölgede Kumtepe A/Beşik-Sivritepe olarak isimlendirilebilecek bir kültür kompleksinin varlığına işaret etmiştir¹⁰. Batı Anadolu'da daha çok Hacılar boyalı seramik geleneği ile tanımlanan Erken Kalkolitik kültür ile daha çok Beycesultan erken evreleriyle özdeş tutulan monokrom seramik geleneği ile temsil edilen Geç Kalkolitik kültür arasındaki geçişi temsil eden "Orta Kalkolitik" dönem hakkındaki bilgilerimiz son 10 yılı kadar oldukça sınırlıydı. Bu bakımdan söz konusu problemli Orta Kalkolitik döneme ışık tutabilecek kazılardan biri de Smintheion olarak görülebilir. Batı Anadolu kültür tarihinin en az bilinen dönemlerinden biri olan bu dönemin aynı zamanda, birçok Ege adasının ilk kez yerleşilmeye başlandığı Yunan kronolojisine göre Geç Neolitik I döneme denk düşmesi de ilgi çekicidir. Bu dönemin batı Anadolu ve Ege dünyasında kültürel etkileşimlerin ve ticaretin yoğun bir düzeyde olduğu bir dönem olduğu yönündeki arkeolojik veriler hızla artmaktadır.

Smintheion prehistorik yerleşiminde sürdürülen arkeolojik kazılarda burada nasıl bir köy toplumunun var olduğu ve burada yaşayan prehistorik insanların ne tür bir yaşam biçimini benimsediği konusunda bilgiler edinilmiştir. Prehistorik yerleşimin bulunduğu doğal çevre yerleşim için önem-

⁸ Özgünel 2001; Özgünel 2003.

⁹ Takaoğlu 2006.

¹⁰ Seeher 1987.

li olanaklara sahiptir. Öncelikli olarak yerleşimin yakın çevresinde zengin su potansiyeli ve bereketli tarım topraklarının bulunması burayı yerleşim için çok çekici hale getirmiş olmalıdır. Prehistorik yerleşimin, en az 0.5 hektar gibi, bölgede bu dönem için geniş sayılabilecek bir alana yayıldığı, burada yapılan arkeolojik kazı ve sondaj çalışmalarıyla belirlenmiştir. Yerleşim alanı genelde düze yakın bir alan üzerine yayılmıştır ve yalnızca kuzey yönüne doğru hafif bir eğim göstermektedir. Ana kaya üzerine oturan bir zemin üzerinde yaklaşık 30 ile 60 cm arası değişen kalınlıkta bir kültür tabakası ile temsil edilen prehistorik yerleşim, genelde yürüme yüzeyinden 50 cm ile 2 m arası değişen derinliklerde karşımıza çıkmaktadır. Şu ana kadar kazısı yapılan alanlarda ana kaya üzerinde sadece 2 mimari evreli tek bir kültür katmanı ile belirlenen prehistorik yerleşimde taş mimari ağırlık kazanmaktadır (Res. 1). Genellikle yapı temellerine ait sadece bir taş sırasının korunmasına rağmen bazı yapılarda duvar yükseklikleri 60 cm'ye kadar korunmuştur. Genellikle kare planlı olan avlulu konutların bazen birbirine bitişik, bazen de birbirinden ayırık olarak inşa edildiğine tanık olmaktayız. Evlerin tabanlarında tespit edilen ocak kalıntılarının etrafında genellikle sıkıştırılmış toprak zemin belirlenmiştir. Ocak kalıntıları dışında konut yapılarının birçoğunun iç kısmında birer taş döşeli platform yer alırken birçok konutun iç kısmında köşelerde sınırları duvarla belirlenmiş erzak küplerinin koyulduğu alanlar belirlenmiştir. Konutların önündeki avlularda veya onları çevreleyen dış mekânlarda çok sıklıkla tabana açılan erzak ve çöp çukurlarına rastlanılmıştır. Şu ana kadar yaklaşık olarak 16 adet bu tür çukur belirlen-

miştir. Başlangıçta erzak çukuru olan bu unsurların zamanla çöp çukuruna dönüştürülmüş olduğu anlaşılmaktadır. Şu ana kadar yürütülen kazı çalışmaları sırasında veya kazılan alan esas alındığında prehistorik yerleşimin Kalkolitik döneme ait tek bir kültür katmanı ile temsil edildiği, fakat bazı alanlarda bu tek kültür katmanının iki mimari evreye sahip olduğu belgelenmiştir.

Sürdürülen arkeolojik kazılar sırasında, prehistorik Smintheion insanların tarım, hayvan besiciliği, avcılık, balıkçılık ve midye-istiridye toplayıcılığı gibi farklı ekonomik faaliyetler ile geçimlerini desteklediklerine yönelik veriler elde edilmiştir. Kazılar sırasında yoğun miktarda evcil koyun, keçi ve inek kemiği ele geçmesi de toprağın ekilip biçilmesi yanında hayvan besiciliğinin de yapıldığını gösterir. Bununla birlikte, ele geçen yaban keçisi, yaban domuzu ve alageyik kemikleri yanı sıra çeşitli kuş türlerine ait kemiklerin varlığı ise avcılığın da yerleşimin besin ekonomisinde yer tutmuş olduğuna işaret eder. Balıkçılık ve midye/istiridye toplayıcılığı gibi ekonomik faaliyetlerin de aktif olarak yapıldığı konusunda önemli veriler vardır. Smintheion'un deniz kıyısına yaklaşık 1 km uzaklıkta olduğu göz önüne alındığında deniz ürünlerinin yerel besin ekonomisinde neden tercih edildiği anlaşılabılır.

Seramik geleneğinin üretim teknolojisi açısından oldukça ileri düzeyde olduğu görülmektedir. Genel olarak el yapımı çok iyi perdahlı grimsi-siyah veya grimsi-kahverengi seramik geleneğinin belirgin olduğu Smintheion'da özellikle perdah bezemeli, kazıma bezemeli ve boya bezemeli örnekler dikkat çekmektedir. Seramikler arasında boynuz kulplu kâseler, dört ayaklı kâseler, pencere ayaklı kâseler, minyatür

çömlekler, yüksek kulplu çanaklar ve derin çanaklar sayısal anlamda çoğunluktadır (Res. 2-3). Smintheion'da çok iyi perdahlı çanak çömlekler dışında yarı-kaba mal olarak nitelendirilebilecek örnekler de yaygındır. Bunlar arasında peynir kapları (*cheese-pot*), süzgeçler, dışı rölyef dekorasyonlu çanaklar, üzeri parmak baskı bant dekorasyonlu çanaklar, dudak üstü parmak baskı dekorasyonlu çanaklar dikkat çeker.

Smintheion'da egzotik olarak nitelendirilebilecek obsidyen ve mermer gibi bölgede bulunmayan bazı hammaddelerden yapılmış nesneler de tanımlanmıştır. Yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda burada ele geçen obsidyenlerin Melos Adası ve Orta Anadolu'da bulunan Göllüdağ ve Nenezi Dağ kökenli olduğu tespit edilmiştir. Obsidyenin yanı sıra yine kaynağı bu bölgede olmayan ve olasılıkla orta-batı Anadolu'dan ithal edilen mermer konik *rhyton* ve kâse parçaları da dikkat çekmektedir.

3. Smintheion'da Dokumacılık ve Hasırcılık

Smintheion Kalkolitik yerleşiminde dokumacılık ve hasırcılık ile ilgili bilgilerimiz tamamen seramik kaideleri altında rastlanan negatif izlerden edinilmektedir (Res. 4-5). Bunun yanı sıra hasırcılık ve dokumacılıkta kullanıldığı kabul edilebilecek ağırşak, tezgâh ağırlıkları, makara gibi aletler de ele geçmiştir. Ele geçen 960 örnek içinde 2 kaide üzerinde basit örgü tekniğinde yün dokuma, 955 kaide üzerinde hasır izi (2 adet sarma örgü tekniği, 950 adet dimi örgü tekniği, 3 kaide üzerinde düzensiz örgü), 3 kaide üzerinde yaprak negatif izleri belirlenmiştir.

3.1.Yün Dokuma İzleri

Smintheion'da yün ipliklerden yapılan dokumanın varlığı yalnızca iki seramik kaidesindeki negatif izlerden bilinmektedir. Bu iki örnek göz önüne alındığında yün dokuma için basit örgü tekniğinin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Basit örgüde en temel unsur iki ipliğin birbirini 90 derecelik açıyla keserek, yatay iplerden biri (atkı), dikey iplerin (çözüğü) bir üstünden ve bir altından geçmesi esastır. Bu örneklerden birisi tamamı korunmuş bir şekilde ele geçen kâsedir (Res. 6a). Bu örnek üzerinde bulunan negatif izlerden alınan kalıp ile elde edilen pozitif izler fotomikrografi yöntemiyle incelendiğinde, yuvarlak kesitli yumuşak yün iplikler ile seyrek bir dokuma yapıldığı açıkça görülmektedir. Dokumanın kâse kaidesinde bıraktığı derin izler, söz konusu kâsenin dokuma parçası üzerinde şekillendirildiğini düşündürmektedir. Diğer bir deyişle dokuma parçası kâse ile kilin yerleştirileceği zemin arasında bir tür ayırıcı altlık olarak kullanılmıştır. Eğer kâse fırınlama öncesi dokuma üzerine bırakılmış olsaydı, kaide üzerindeki izler bu kadar derin olmayacaktı. Bu durumda, dokumanın elle döndürülerek bir tür ilkel çark gibi kullanıldığı düşünülebilir. Fırınlama öncesi dokumanın kâsenin kaidesinde ayrıldığı da net bir şekilde anlaşılmaktadır. Çünkü kâsenin henüz yaş iken dokumadan ayrıldıktan sonra kaide kenarlarında oluşan çukurların parmakla bastırılarak düzeltildiği belirlenebilmektedir. Smintheion'da yün kullanılmış olduğuna tanıklık edebilecek diğer arkeolojik veri gurubunu da ağırşak, tezgâh ağırlıkları ve makara benzeri buluntular oluşturmaktadır.

3.2. Hasır Örgü İzleri

Smintheion Kalkolitik yerleşiminden ele geçen yaklaşık 960 seramik kaidesi üzerindeki negatif izler üzerinde yapılan analizler sonucunda, 20 örnek hariç tamamına yakınında dimi örgü tekniğinde hasır örgü izleri olduğu belirlenmiştir. Yalnızca iki örnek sarma örgü tekniğinde yapılmıştır.

3.2.1. Sarma Örgü Tekniği

Sarma (sarmal şerit) örgü tekniği prehistorik dönemlerde daha çok sepetçilikte kullanılan bir teknik olarak bilinir. Özellikle sepet benzeri üç boyutlu nesnelerin kaidelerinin sarma örgü tekniğinde yapıldığı bilinmektedir. Bu örgü tekniğinde genellikle tahıl sapı, saman veya ot demetlerinden oluşan, Anadolu'da "boğum" diye tanımlanan bir şerit, boğumu saracak bağın en ince tahıl sapı ile sarılan başka bir şeritle, spiral şekilde bağlanır. Tahıl sapı, saman veya ot boğumunun etrafı, bağ dediğimiz en küçük ve ince tahıl saplarından oluşturulan bir şeritle sarılırken, hep bir önceki sarmal kıvrıma bağlanır ve böylece sağlamlaştırılır. Sarma tekniğinde hasır üretiminde sadece iğne veya bız gibi aletlere ihtiyaç vardır. Kazılarda ele geçen sadece 2 seramik kaidesi altında sarma örgü tekniğinde yapılmış hasır izleri bulunmaktadır (Res. 6b). Burada sarma örgü tekniğinde yapılmış daire biçimli hasırların altlık olarak kullanıldığını destekleyen önemli bir veri mevcuttur. Bu iki seramik kaidesi altında görülen sarma örgü tekniğinde yapılan hasır negatif izlerinden söz konusu seramiklerin sarma tekniğinde yapılan hasır bir altlık üzerinde elle şekillendirildiği ve ardından kurutulmak üzere bu hasır altlıktan ayrılacak düz bir zemin üzerine bırakılmış olduğu anlaşılmaktadır. Hasır altlığın çapına göre seramik çapının ayarlandığı rahatlıkla

söylenebilir. Bunu, seramik kaidesindeki sarma tekniğindeki hasır örgünün merkez noktasının kaide çapının tam orta noktasına denk gelmesinden anlamaktayız. Bu durumda sarma tekniğinde hasır altlığın kabın şekillenmesi aşamasında bir tür ilkel çark olarak kullanıldığı ve kabın şekillendirme aşamasından sonra hasır altlıktan ayrıldığı düşünülmektedir.

Sarma örgü tekniğine Neolitik dönemde Anadolu'da Çatalhöyük¹¹ ve Domuztepe¹² yerleşimlerinde, Erken Kalkolitik dönemde ise Boğazköy-Büyükaya'da¹³ rastlamaktayız. Komşu Ege dünyasında ise sarma örgü tekniğinde hasır izleri içeren seramik kaideleri Amorgos¹⁴, Atina¹⁵, Sitagroi¹⁶, Tharrounia¹⁷, Saliagos¹⁸ ve Kephala¹⁹ gibi yerleşimlerde bilinmektedir.

3.2.2. Dimi Örgü Tekniği

Dimi veya bazı Anadolu yörelerinde "şayak" olarak bilinen örgü tekniği prehistorik dönemlerde en çok tercih edilen teknik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu örgü tekniğinde tahıl sapı veya hasırotu gibi oldukça esnek materyaller kullanılmıştır. Bu tekniğin esasında saplar iki ters iki düz olarak örülür. Önce saplar iki ters iki düz geçirilir, sonra sadece bir sap kaydırılır. Böylece balık kılıcı görüntüsü ortaya çıkar. Basit dokumadan çok daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Basit dokuma daha çok yün ipliklerin örgüsünde tercih edilirken; dimi

¹¹ Mellaart 1967, 205.

¹² Wendrich 2006, 333; Wendrich 2007, 232.

¹³ Schoop 2005, res. 16.

¹⁴ Myres 1897, lev. 12.

¹⁵ Immerwahr 1971, 5, 6, 23, lev. 1/6; Labriola 2008, 316;

¹⁶ Adovasio – Illingworth 2003, 253 lev. 6/14.

¹⁷ Sampson 1993, 352, lev. 179-80/182-85, 298 a-b.

¹⁸ Evans – Renfrew 1967, 71-72, lev. 55: 6-11.

¹⁹ Carrington-Smith 1977, 119.

teknîği daha çok hasır örgü tekniğinde tercih edilmiştir.

Smintheion Kalkolitik yerleşiminde yapılan kazı çalışmaları sonucunda, Anadolu'da şimdiye kadar hiçbir yerleşimde rastlanılmayan sayıda dimi örgü tekniğinde yapılmış hasır örgüye ait negatif izler taşıyan çanak çömlek kaidesi ele geçmiştir (Res. 7-9). Burada hasır örgü sürecinde çoğunluğu tahıl sapı, az oranda da hasırotu ve sazlık otları tercih edilmiştir (*Typha sp.*, *Juncus sp.*). Seramiklerin ilk şekillenmesi aşamasında kilin doğrudan zemine yerleştirilmesi yerine hasır bir altlık kullanarak zeminle irtibatı kesilmiş ve aynı zamanda bu hasır altlık bir tür ilkel bir çark olarak kullanılmış olmalıdır. Kilin doğrudan bu altlık üzerinde şekillendirilmesi sonucunda, özellikle bu döndürme işlemi nedeniyle, kabın üzerindeki dokuma izlerinin bazılarında kaymalar gözlenmektedir. Hasır bir altlık kullanarak yapılan seramik, yapım aşaması bittikten sonra genelde altlıktan ayrılmış ve kuruması için düz bir zemine bırakılmadan önce hasır altlığın ayrılması sonucu kaidenin kenar hattında oluşan çıkıntılar parmakla bastırılarak düzeltilmiştir. Bazı örneklerde ise seramiğin yapım aşaması bittikten sonra altlıktan ayrılıp kuruması için düz bir zemine bırakılmasından kaynaklanan düzleşme gözlenebilmektedir. Bazı örneklerin ise kabın şekillendirme aşaması bittikten sonra, kurutulacağı alana bu hasır altlıkla birlikte kurumaya bırakıldığı anlaşılmaktadır. Hasır altlık kullanarak yapılan seramiklerin altındaki izler oldukça derin ve net olarak gözlenmektedir. Yapılan deneysel arkeolojik çalışma, seramiklerin sadece kurumak üzere hasır üzerine bırakıldığı zaman bunun kaideler üzerinde çok silik bir iz bıraktığını göstermektedir. Mevcut negatif izler-

den tahıl sapı kullanılarak hasır örgü yapımı aşamasında bir aletle örgünün düzleştirilmesi sonucu oluşan kırılmalar da kaideler üzerindeki negatif izlerde görülmektedir. Hasır örgü aşamasında hammaddeye esneklik kazandırmak için ıslatma yoluna gidilmiş olmalıdır. Smintheion'da karşımıza çıkan dimi tekniğinde hasırın çok sıkı olarak örüldüğü dikkat çekmiştir.

Smintheion'da ele geçen dimi örgü tekniğinde üretilmiş hasır negatif izlerine sahip seramiklerin yakın benzeri bu dönemin diğer Troas kıyı yerleşimlerinden Beşik-Sivritepe²⁰ ve Alacalıgöl'de²¹ ele geçmiştir. Dimi tekniğinde hasır örgü ile ilgili veriler Neolitik ve Kalkolitik dönemler boyunca Çayönü²², Çatalhöyük²³, Hacılar²⁴, Ulucak²⁵, Aşağı Pınar²⁶ ve Beycesultan²⁷ gibi yerleşimlerden bilinmektedir. Anadolu dışında komşu Ege coğrafyasında ise dimi tekniğinde hasır örgü negatif izleri taşıyan seramik kaideleri Neolitik dönem boyunca Atina²⁸, Franchthi Mağarası²⁹, Nea Nikomedia³⁰, Alepotrypa Mağarası³¹, Sitagroi³², Antre Corycien³³, ve Tharrounia³⁴ gibi birçok yerleşimde bilinmektedir.

3.2.3. Düzensiz Örgü

Smintheion yerleşiminde belirli bir düzen arz etmeyen hasır örgü negatif izleri

²⁰ Gabriel 2006, 358.

²¹ Aslan 1997.

²² Erim-Özdoğan 2007, res. 72.

²³ Wendrich 2007, 235.

²⁴ Mellaart 1967, res. 6; Mellart 1970, res. 189a.

²⁵ Çilingiroğlu – Çilingiroğlu 2007, 368.

²⁶ Özdoğan 2007, res. 424.

²⁷ Lloyd – Mellaart 1962, res. 13, 16.

²⁸ Immerwahr 1971.

²⁹ Jacobsen 1973, 271; Labriola 2008, 316.

³⁰ Rodden 1964, 605.

³¹ Papathanassopoulos 1996, 223.

³² Adovasio – Illingworth 2003, 254.

³³ Touchais 1981, 109.

³⁴ Sampson 1993, 352.

de 3 kaide üzerinde karşımıza çıkmaktadır (Res. 5a-b). Düzensiz örgü tekniğinde yapılan bu hasır örnekleri olasılıkla sepetçi söğüdü (sorgun) kullanılarak üretilmiştir. Herhangi bir tekniğe bağlı kalmadan hasır örgünün düzensiz bir şekilde yapıldığını gösteren bu 3 kaide altındaki negatif izler, Smintheion'da bu tekniğin de kullanıldığını göstermektedir. Bunlar da hasır altlık olarak seramik yapım aşamasında kullanılmışlardır.

3.3. Yaprak İzleri

Smintheion yerleşiminde 4 adet seramik kaidesi altında negatif yaprak izleri belirlenmiştir. Seramikler şekillendirme aşamasından sonra henüz yaşken, fırınlama aşaması öncesinde kuruması için yaprak üzerine yerleştiriliyor olmalıydı. Yarıısı korunmuş olan bir örnekte kaidenin alt kısmındaki yaprağa ait negatif izler olasılıkla asma yaprağına ait olmalıdır (Res. 5c). Kaidesi üzerinde negatif yaprak izi içeren bir örnek Yunanistan'da Final Neolitik Kephala kazılarında ele geçmiştir³⁵.

4. Değerlendirme ve Sonuç

Smintheion Kalkolitik yerleşiminde ele geçen ve üzerinde dokuma ve hasır negatif izleri içeren 960 adet seramik kaidesinin incelenmesi sonucunda, bu dönemde kuzeybatı Anadolu'nun bu köşesinde gelişmiş bir dokumacılık ve hasırcılık geleneğinin varlığına tanık olmaktayız. Basit örgü tekniğine ait "bir alttan-bir üstten" geçmeli yün dokuma izleri içeren sadece 2 örnek bulunmuştur. Dokumacılıkla ilgili dolaylı bilgi veren bu iki sınırlı örneğin tersine, hasırcılığın Smintheion Kalkolitik yerleşiminde çok daha yaygın olduğu görülmektedir.

Dimi örgü ve sarma örgü teknikleri hasır örülmesinde kullanılan ana tekniklerdir. Sarma örgü tekniğini yansıtan iki örnek ele geçmişken, yaklaşık 950 adet seramik kaidesinde dimi örgü tekniğinde hasır negatif izleri belirlenmiştir. Seramik kaidelerindeki negatif izlerin incelenmesi, ağırlıklı olarak tahıl sapı kullanılarak yapılan dimi örgü tekniğinde "iki alttan-iki üstten" örülen hasırların üst düzey bir işçilik sergilediğini göstermektedir. Dokuma ve hasır negatif izlerinin incelenmesi ayrıca hasırların hangi hammaddelerden üretildiği, dokumanın hangi hammaddelerden üretildiği, hangi ip-liklerden yapıldığı ve dokuma ve hasırların nasıl kullanılmış olduğu ile ilgili bilgiler sunmaktadır. Seramik kaidelerindeki dokuma ve hasır negatif izleri inceleyen arkeologların genelde bu izlerin nasıl oluştuğu konusunda iki farklı teoriyi benimsediği görülmektedir. Bir görüşe göre seramikler şekillendirildikten sonra henüz yaşken zemine yapışmasını önlemek için dokuma veya hasır üzerinde kurumaya bırakılmaktadır. İkinci görüşe göre ise seramiğin şekillendirileceği kil topağı dokuma veya hasır parçası üzerine yerleştirilip bunların üzerinde şekillendirilmektedir. Smintheion'da ortaya çıkarılan veriler, dokuma veya hasır parçalarının bu şekilde bir tür ilkel çark olarak kullanıldığı savını destekler niteliktedir. Özellikle sarma örgü tekniğindeki hasırların incelenmesi bunu doğrulamaktadır. Yeni şekillendirilmiş yaş seramikler dokuma veya hasır üzerine bırakıldığı zaman kaide altında derin izler bırakmamaktadır. Bunun tersine, seramik dokuma veya hasır altlık üzerinde şekillendirildiğinde ise, kaide altında çok derin izler bırakmaktadır. Smintheion örneklerinde negatif izlerin genellikle çok derin olduğu görülmektedir.

³⁵ Carrington-Smith 1977.

Bunun yanı sıra seramiklerin dokuma ve hasır altlıklar üzerinde şekillendirildikten sonra, bu altlıklardan ayrıldığı konusunda da veriler mevcuttur. Bu ayırma sürecinde seramik kaidesi kenarlarında oluşan çıkıntıların parmakla bastırıldığı ve bu aşamadan sonra kurumaya bırakıldığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan seramik üretimi dokuma ve hasır örgülerin nasıl kullanılmış olabileceği konusunda bir bakış açısı sunar. Buna rağmen dokumacılık ve hasırcılık ile ilgili cevaplanması gereken başka konular da bulunmaktadır. Özellikle dokumacılığın ve hasırcılığın uzmanlaşmış bir üretim olup olmadığı, üretimde ne tür aletlerin kullanıldığı, dokuma ve hasırların başka ne tür amaçlar için kullanıldığı ve üretimin kimler tarafından gerçekleştirildiği soruları cevap beklemektedir.

Harita ve Resim Listesi:

- Harita 1.** Smintheion (Gülpınar) konumunu gösteren harita (O. Bamyacı).
- Resim 1.** Smintheion Kalkolitik dönem yerleşimine ait yapı temel kalıntıları (T. Takaoğlu).
- Resim 2.** Smintheion Kalkolitik döneme ait bazı tek renkli, iyi perdahlı ve koyu yüzeye sahip seramikler (T. Takaoğlu).
- Resim 3.** Smintheion Kalkolitik dönem yerleşiminde bulunan tipik perdah bezemeli seramik geleneğine ait örnekleri temsil eden parçalar (T. Takaoğlu).
- Resim 4.** Üzerinde hasır örgü negatif izleri bulunan seramik kaide parçaları (A. Özdemir).
- Resim 5.** Üzerinde hasır negatif izleri bulunan seramik kaide parçaları (A.Özdemir).
a-b. Hasır izleri.
c. Yaprak izleri.
- Resim 6.** Hasır negatif izleri taşıyan kaide parçaları (A. Özdemir).
a. Basit örgü tekniğinde yapılmış yün dokumaya ait hasır negatif izi.
b. Sarma örgü tekniğinde yapılmış hasır negatif izi.
- Resim 7.** Dimi örgü (“2 ters -2 düz”) tekniğinde yapılmış hasır negatif izleri taşıyan kaide parçaları (a-b), (A. Özdemir).
- Resim 8.** Dimi örgü (“2 ters -2 düz”) tekniğinde yapılmış hasır negatif izleri taşıyan kaide parçaları (a-b), (A. Özdemir).
- Resim 9.** Dimi örgü (“2 ters -2 düz”) tekniğinde yapılmış hasır negatif izleri taşıyan kaide parçaları (a-c), (A. Özdemir).

KAYNAKÇA

- Adovasio – Illingworth 2003 M. J. Adovasio – J. S. Illingworth, “Basketry and Textile Impressions”, içinde: E.S. Elster and C. Renfrew (ed.), *Prehistoric Sitagroi: Excavations in Northeast Greece, 1968-1970, volume 2: The Final Report*, Los Angeles (2003) 252-257.
- Aslan 1997 R. Aslan, Troia und Seine Siedlungskammer: Vom Neolithikum bis zu den Anfängen des Historischen Nationalparks (Tübingen Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1997).
- Bosanquet 1896-97 R. C. Bosanquet, “Notes from the Cyclades”, *BSA* 3, 1896-97, 52-70.
- Carrington-Smith 1977 J. Carrington-Smith, “Cloth and Mat Impressions” *Keos I, Kephala: A Late Neolithic Settlement and Cemetery*, Vol. I, J. Coleman (ed.) (1977) 114-125.
- Carrington-Smith 2000 J. Carrington-Smith, “The Spinning and Weaving Implements”, *Servia I, Anglo-Hellenic Rescue Excavations 1971-73*, The British School at Athens (2000) 207-263.
- Carter ve diğ. 2003 E. Carter – S. Campbell – S. Gauld, “Elusive Complexity: New Data from Late Halaf Domuztepe in South Central Turkey”, *Paleorient* 29, 2003, 117-134.
- Crowfoot 1934 G. M. Crowfoot, “The Mat Looms of Huleh, Palestine”, *Palestine Exploration Quarterly* (1934) 195-198.
- Crowfoot 1938 G. M. Crowfoot, “Mat Impressions on Pot Bases.” *Annals of Archaeology and Anthropology* 25, 1938, 3-11.
- Crowfoot 1954 G. M. Crowfoot, “Textiles, Basketry and Mats”, içinde: Singer, C, E.J. Holmyard & A.R. Hall (ed.) *A History of Technology I: From Early Times to Fall of Ancient Empires* (1954) 413-447.
- Culwick 1935 G.M. Culwick, “Pottery among the Wabena of Ulanga”, *Man* 35, 1935, 165-169.
- Çilingiroğlu – Çilingiroğlu 2007 A. Çilingiroğlu – Ç. Çilingiroğlu, “Ulucak”, içinde: M. Özdoğan ve N. Başgelen (ed.), *Türkiye’de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar, Yeni Bulgular* (2007) 361-372.
- Erim-Özdoğan 2007 A. Erim-Özdoğan, “Çayönü” içinde: M. Özdoğan and N. Başgelen (ed.), *Türkiye’de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, İstanbul (2007) 57-97.
- Evans – Renfrew 1968 J. D. Evans – C. Renfrew, Excavations at Saliagos Near Antiparos. *British School at Athens, Supplementary Volume* 5, (1968)
- Gabriel 2006 U. Gabriel, “Ein Blick zurück-Das fünfte Jahrtausend vor Christus in der Troas”, M. Korfmann (ed.), *Troia: Archäologie eines Siedlungshügels und seiner Landschaft* (2006) 355-360.
- Immerwahr 1971 S.A. Immerwahr, *The Athenian Agora XIII: The Neolithic and Bronze Ages*. Princeton (1971).

- Jacobsen 1973 T. Jacobsen, "Excavations in the Franchthi Cave, 1969-1971. Part II", *Hesperia* 42, 1973, 253-283.
- Johnston 1974 R. H. Johnston, "The Biblical Potter" *The Biblical Archaeologist* 37, 1974, 86-106.
- Labriola 2008 L. Labriola, "First Impressions: A Preliminary Account of Mat-Imprinted Pottery in the Prehistoric Aegean", içinde: H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Şahoğlu, R. Tuncel (ed.), *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age* (2008) 309-322.
- Lloyd – Mellaart 1962 S. Lloyd – J. Mellaart, *Beycesultan I: The Chalcolithic and Early Bronze Levels* (1962)
- Mellaart 1967 J. Mellaart, *Çatalhöyük. A Neolithic Town in Anatolia* (1967)
- Mellaart 1970 J. Mellaart, *Excavations at Hacilar* (1970)
- Myres 1897 J. L. Myres, "Textile Impressions on an Early Clay Vessel from Amor-gos." *Journal of the Anthropological Institute* 27, 1897, 178-180.
- Nicholson 1929 W. E. Nicholson, "The Potters of Sokoto", *Man* 31, 1929, 187-190.
- Özdemir 2007 A. Özdemir, "An Experimental Study of Mat Impression on Pot Bases from Chalcolithic Gülpınar (Smintheion)" içinde: T. Takaoğlu (ed.), *Ethnoarchaeological Investigations in Rural Anatolia* 4, 2007, 73-86.
- Özdoğan 2007 M. Özdoğan, "Marmara Bölgesi Neolitik Çağ Kültürleri" içinde: M. Özdoğan – N. Başgelen (ed.), *Türkiye'de Neolitik Dönem: Yeni Kazılar, Yeni Bulgular* (2007) 401-426.
- Özgünel 2001 C. Özgünel, *Smintheion. Troas'ta Kutsal bir Alan* (2001)
- Özgünel 2003 C. Özgünel, "Das Heiligtum des Apollon Smintheion und die Ilias" *Studia Troica* 13, 2003, 261-291.
- Papathanassopoulos 1996 G. A. Papathanassopoulos, "Pithos Bases with Imprints", içinde: G. A. Papathanassopoulos (ed.), *Neolithic Culture in Greece* (1996).
- Rodden 1964 R.J. Rodden, "A European Link with Çatal Hüyük: The 7th Millennium Settlement of Nea Nikomedia in Macedonia. Part II: Burials and the Shrine", *ILN* April 18, 1964, 604-07.
- Ryder 1965 M. L. Ryder. "Report of Textiles From Çatal Höyük", *AnatSt* 15, 1965, 175-176.
- Sampson 1993 A. Sampson, *Skoteini at Tharrounia, The Cave, the Settlement and the Cemetery* (1993).
- Seeher 1987 J. Seeher, "Prähistorische funde aus Gülpınar/Chryse", *AA* 1987, 533-556.
- Schoop 2005 U. D. Schoop, "Early Chalcolithic in North-Central Anatolia: The Evidence from Boğazköy-Büyükkaya", *TÜBA-AR* 8, 15-38.
- Takaoğlu 2006 T. Takaoğlu, "The Late Neolithic in the Eastern Aegean: Excavations at Gülpınar in the Troad", *Hesperia* 75, 2006, 289-31.

- Touchais 1981 G. Touchais, “Le Matériel Néolithique” L 'Antre Corycien I, *Bulletin Correspondance Hellenique*, Supplement VII (1981) 95-172.
- Tsounthas 1898 C. Tsounthas, “Κυκλαδικά” *Aechem* (1898) 137-212.
- Wendrich 2006 W. Wendrich, “Çatalhöyük Basketry”, içinde: I. Hodder (ed.), *Changing Materialities at Çatalhöyük: Reports from the 1995-1999 Seasons. Çatalhöyük Research Project*, Vol. 5 (2006) 333-338.
- Wendrich 2007 W. Wendrich, “Neolithische Korbflechtei”, *Vor 12.000 Jahren in Anatolien. Die ältesten Monumente der Menschheit* (2007) 230-235.

Harita 1

Resim 1

Resim 2

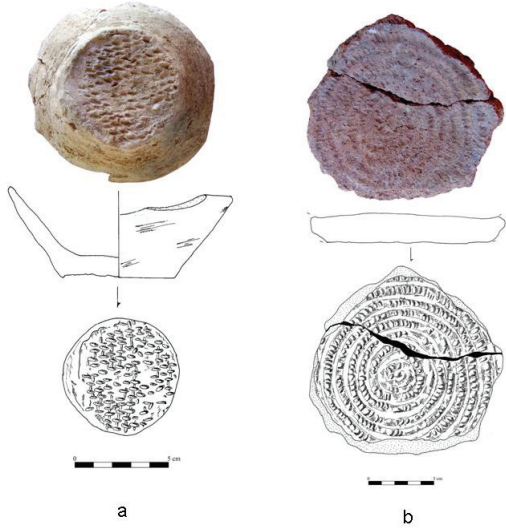
Resim 3

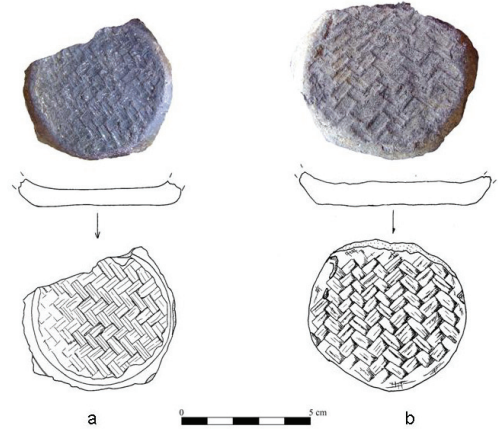
Resim 4

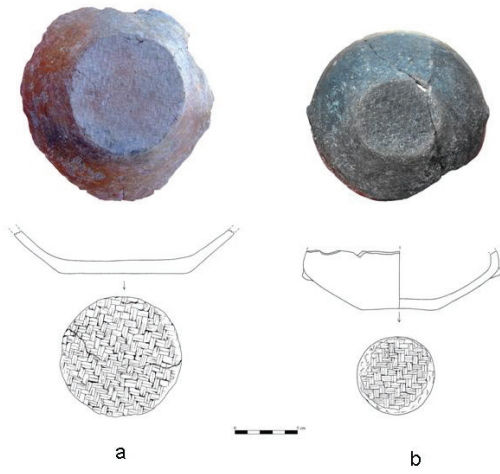
Resim 5

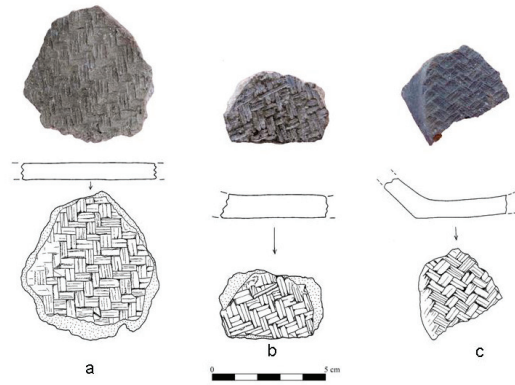
Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9